

Причинний зв'язок у деліктному праві

У книзі досліджується причинний зв'язок як умова недовірної відповідальності за завдану шкоду. Визначається місце причинного зв'язку у формулі делікту, його співвідношення з іншими елементами (виною та шкодою) та роль у контексті призначення й функцій деліктного права. Обґрунтовується, що дослідження судом юридично значимого причинного зв'язку включає два аспекти: фактологічний і нормативний. Перший передбачає перевірку обставин справи тестом «якби не», або більш точною його версією - тестом NESS. Другий - передбачає оціночне судження щодо того, чи є причинний зв'язок достатньо міцним, щоб виправдати покладання відповідальності. Проблема нез'ясовного причинного зв'язку розглядається з точки зору постмодерної епістемології у взаємозв'язку із аналізом стандартів доказування. Стандарти доказування, у свою чергу, вивчаються із застосуванням Баєсової теорії ухвалення рішень. Останній розділ, присвячений причинному зв'язку при співучасті, включає аналіз питань, пов'язаних із відповідальністю за шкоду, зумовлену війною.

Богдан КАРНАУХ

ПРИЧИННИЙ ЗВ'ЯЗОК У ДЕЛІКТНОМУ ПРАВІ

Монографія

ECUS

Харків — 2025

УДК 347.5:001.123
К24

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 12 від 30 червня 2025 року)*

Рецензенти:

Р. А. Майданик — професор кафедри цивільного процесу Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор.

С. Д. Гринько — завідувачка кафедри приватного права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, докторка юридичних наук, професорка.

В. Д. Примак — професор кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права Державного торговельно-економічного університету, доктор юридичних наук.

Богдан Карнаух
К24 Причинний зв'язок у деліктному праві : монографія /
Богдан Карнаух. Харків : ЕКУС, 2025. — 464 с.
ISBN 978-617-7934-44-7

У книзі досліджується причинний зв'язок як умова недовірної відповідальності за завдану шкоду. Визначається місце причинного зв'язку у формулі делікту, його співвідношення з іншими елементами (виною та шкодою) та роль у контексті призначення й функцій деліктного права. Обґрунтовується, що дослідження судом юридично значимого причинного зв'язку включає два аспекти: фактологічний і нормативний. Перший передбачає перевірку обставин справи тестом «якби не», або більш точною його версією — тестом NESS. Другий — передбачає оціночне судження щодо того, чи є причинний зв'язок достатньо міцним, щоб виправдати покладання відповідальності. Проблема нез'ясовного причинного зв'язку розглядається з точки зору постмодерної епістемології у взаємозв'язку із аналізом стандартів доказування. Стандарти доказування, у свою чергу, вивчаються із застосуванням Баєсової теорії ухвалення рішень. Останній розділ, присвячений причинному зв'язку при співучасті, включає аналіз питань, пов'язаних із відповідальністю за шкоду, зумовлену війною.

УДК 347.5:001.123

Книга видана за фінансової підтримки
Віртуального українського інституту
перспективних досліджень

Фото на обкладинці — Freepik (<https://www.freepik.com>).

ISBN 978-617-7934-44-7

© Карнаух Б. П., текст, 2025
© ЕКУС, 2025

ОГЛАВ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	8
ПЕРЕДМОВА	9
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА	13
§ 1.1. Оцінка дослідженості і три опори методології.....	13
§ 1.2. Причинний зв'язок і цілі деліктного права	38
§ 1.3. Місце причинного зв'язку у формулі делікту	60
§ 1.4. Два аспекти дослідження причинного зв'язку	80
Висновки до розділу 1.....	93
РОЗДІЛ 2. ФАКТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	97
§ 2.1. Тест «якби не» (conditio sine qua non)	97
§ 2.2. Надлишкова причинність.....	125
§ 2.3. Дублювання шкоди.....	137
Висновки до розділу 2	154
РОЗДІЛ 3. НОРМАТИВНИЙ АСПЕКТ	158
§ 3.1. Пошук критерію юридично значимої причини	158
§ 3.2. Практика Компенсаційної комісії ООН	182
§ 3.3. Відповідальність оператора онлайн-платформи	195
Висновки до розділу 3	228
РОЗДІЛ 4. НЕЗ'ЯСОВНА ПРИЧИННІСТЬ	231
§ 4.1. Стандарти доказування	231
§ 4.2. Дилема двох мисливців	261
§ 4.3. Азбестові справи	273
§ 4.4. Відповідальність згідно з часткою на ринку	293
§ 4.5. Доктрина втраченого шансу	314
Висновки до розділу 4	360
РОЗДІЛ 5. ПРИЧИННИЙ ЗВ'ЯЗОК ПРИ СПІВУЧАСТІ.....	365
§ 5.1. Поняття співучасті у делікті	365
§ 5.2. Історія американського Закону про деліктні позови іноземців	378
§ 5.3. Об'єктивна сторона (actus reus) пособництва і підбурювання	390
§ 5.4. Суб'єктивна сторона (mens rea) пособництва і підбурювання	408
Висновки до розділу 5	427
ВИСНОВКИ.....	430
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	436

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	8
ПЕРЕДМОВА	9
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА	13
§ 1.1. Оцінка дослідженості і три опори методології	13
1.1.1. Оцінка дослідженості.	13
1.1.2. Три опори методології	19
1.1.3. Правовий реалізм (прагматизм)	20
1.1.4. Економічний аналіз права	26
1.1.5. Порівняльний метод	30
§ 1.2. Причинний зв'язок і цілі деліктного права.	38
1.2.1. Компенсація і превенція.	38
1.2.2. Корективна справедливість	41
1.2.3. Ефективність і максимізація добробуту.	43
§ 1.3. Місце причинного зв'язку у формулі делікту.	60
1.3.1. Структурно-логічна помилка усталеної чотириелементної формули.	60
1.3.2. Хибне розуміння різниці між винною та суворою відповідальністю	68
1.3.3. Вирішення проблеми в іноземних правопорядках і спільне «ядро» деліктного права	71
§ 1.4. Два аспекти дослідження причинного зв'язку	80
1.4.1. Діапазон дії (межі) деліктної відповідальності.	80
1.4.2. Коли оцінка віддаленості причинного зв'язку є необхідною	84
1.4.3. Правова природа двох аспектів причинності	88
Висновки до розділу 1.	93
РОЗДІЛ 2. ФАКТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	97
§ 2.1. Тест «якби не» (<i>conditio sine qua non</i>).	97
2.1.1. Тест «якби не»: перше наближення.	97
2.1.2. Формально-логічний аналіз	101
2.1.3. Розбір однієї апорії	106
2.1.4. Антецедент і консеквент	111
2.1.5. Складні випадки моделювання альтернативного світу	113
2.1.6. Справи про порушення процедурних гарантій у практиці ЄСПЛ.	117

§ 2.2. Надлишкова причинність	125
2.2.1. Збій у роботі тесту	125
2.2.2. Симетрична надлишкова причинність	126
2.2.3. Тест NESS	129
2.2.4. Асиметрична надлишкова причинність	131
2.2.5. Фабула Мак-Лафліна	132
2.2.6. Надлишкова причинність завдяки двом бездіяльностям	134
§ 2.3. Дублювання шкоди	137
2.3.1. Постановка проблеми	137
2.3.2. Шкода і збитки	138
2.3.3. Шкода життю і здоров'ю	142
Висновки до розділу 2	154
РОЗДІЛ 3. НОРМАТИВНИЙ АСПЕКТ	158
§ 3.1. Пошук критерію юридично значимої причини	158
3.1.1. Прямий і суцільний причинний зв'язок	158
3.1.2. Передбачуваність шкоди	160
3.1.3. Критерій деліктизуючого ризику	164
3.1.4. Аналіз окремих справ	165
3.1.5. Інші міркування, що підлягають до врахування (на прикладі справ про «протиправне народження»)	172
3.1.6. Економічна ефективність	177
§ 3.2. Практика Компенсаційної комісії ООН	182
3.2.1. Релевантність практики Компенсаційної комісії ООН у контексті російсько-української війни	182
3.2.2. Загальні засади	184
3.2.3. Шкода життю і здоров'ю	187
3.2.4. Шкода майну і майновим інтересам	189
§ 3.3. Відповідальність оператора онлайн-платформи	195
3.3.1. Платформа — нейтральний простір?	195
3.3.2. Таксономія справ	197
3.3.3. Порушення основоположних прав людини	198
3.3.4. Порушення авторських і суміжних прав	209
3.3.5. Справи про дефектну продукцію	218
3.3.6. Загальні підсумки	224
Висновки до розділу 3	228
РОЗДІЛ 4. НЕЗ'ЯСОВНА ПРИЧИННІСТЬ	231
§ 4.1. Стандарти доказування	231
4.1.1. Що таке стандарт доказування	231

4.1.2. Система загального права	233
4.1.3. Континентальне право: панівний підхід	236
4.1.4. Чи справді різниця така критична?	237
4.1.5. Українське право	240
4.1.6. Баєсова теорія рішень як обґрунтування диференціації стандартів доказування	245
4.1.7. Доказова сила статистичних даних	251
4.1.8. Доказові стандарти у практиці Компенсаційної комісії ООН	257
§ 4.2. Дилема двох мисливців.	261
4.2.1. Рішення суду у справі <i>Summers v. Tice</i>	261
4.2.2. Доктринальний аналіз дилеми	266
§ 4.3. Азбестові справи	273
4.3.1. Про азбест	273
4.3.2. Справа <i>Fairchild v Glenhaven Funeral Services Ltd</i> : дві конкуруючі причини — протиправні	277
4.3.3. Справа <i>Barker v Corus UK Ltd</i> : серед конкуруючих причин є не-протиправна.	282
4.3.4. Втручання законодавця: повернення до солідарної відповідальності	285
4.3.5. Справа <i>Sienkiewicz v Greif (UK) Ltd</i> : дві конкуруючі причини, одна з яких не-протиправна, і оцінка істотності збільшення ризику.	285
4.3.6. Справа <i>Heneghan v Manchester Dry Docks Ltd</i> : конкуруючі причини різної етіології	288
§ 4.4. Відповідальність згідно з часткою на ринку	293
4.4.1. Аналіз аргументів у справі <i>Sindell v. Abbott Laboratories</i>	293
4.4.2. Математична елегантність теорії	298
4.4.3. Економічний аналіз теорії.	304
4.4.4. Критика.	307
4.4.5. Уплив DES-справ на судову практику	312
§ 4.5. Доктрина втраченого шансу.	314
4.5.1. Реконцептуалізація проблеми нез'ясовного причинного зв'язку	314
4.5.2. Англія	317
4.5.2.1. Огляд прецедентного права	317
4.5.2.2. У пошуках пояснення диференційованого підходу.	320
4.5.2.3. Підсумки	330
4.5.3. США	331

4.5.4. Австралія	339
4.5.5. Франція.	340
4.5.6. Бельгія.	350
Висновки до розділу 4	361
РОЗДІЛ 5. ПРИЧИННИЙ ЗВ'ЯЗОК ПРИ СПІВУЧАСТІ.	365
§ 5.1. Поняття співучасті у делікті.	365
5.1.1. Прогалина у доктрині деліктного права.	365
5.1.2. Вузьке і широке трактування статті 1190 ЦК України.	366
5.1.3. Непослідовність судової практики.	368
5.1.4. Підсумки.	377
§ 5.2. Історія американського Закону про деліктні позови іноземців.	378
5.2.1. Чому американський закон цікавий для України . . .	378
5.2.2. Довгий «сон», реінкарнація і затухання	380
5.2.3. Чи визнається відповідальність за пособництво згідно з ATS?	386
5.2.4. Нормами якого права — національного чи міжнародного — має визначатися зміст пособництва? . .	389
§ 5.3. Об'єктивна сторона (actus reus) пособництва і підбурювання.	390
5.3.1. Воєнні злочини — це рівночасно й делікти	390
5.3.2. Діяння	391
5.3.3. Істотний вплив.	396
5.3.4. Вимога конкретності причинного зв'язку.	404
5.3.5. Підсумки	407
§ 5.4. Суб'єктивна сторона (mens rea) пособництва і підбурювання.	408
5.4.1. Розкол у судовій практиці	408
5.4.2. Справи, де застосовано стандарт мети.	410
5.4.3. Справи, де застосовано стандарт знання.	413
5.4.4. Витоки розбіжності.	417
5.4.5. Розбір аргументів і практика міжнародних кримінальних трибуналів	418
Висновки до розділу 5	427
ВИСНОВКИ.	430
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	436

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ГПК	— Господарський процесуальний кодекс
ДТП	— Дорожньо-транспортна пригода
ЄКПЛ	— Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод
ЄСПЛ	— Європейський суд з прав людини
КАС	— Кодекс адміністративного судочинства
КК	— Кримінальний кодекс
КПК	— Кримінальний процесуальний кодекс
МТСБ	— Моторне (транспортне) страхове бюро України
ПДР	— Правила дорожнього руху
ЦК	— Цивільний кодекс
ЦПК	— Цивільний процесуальний кодекс
ATS (ATCA)	— Alien Tort Statute
BGB	— Bürgerliches Gesetzbuch
BoP	— Balance of Probabilities
BRD	— Beyond Reasonable Doubt
CDA	— Communications Decency Act
DSA	— Digital Services Act (EU)
DCFR	— Draft Common Frame of Reference
FDA	— Food and Drug Administration
ICJ	— International Court of Justice
ICTR	— International Criminal Tribunal for Rwanda
ICTY	— International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia
ILC	— International Law Commission
MSL	— Market Share Liability
PECL	— Principles of European Contract Law
PETL	— Principles of European Tort Law
SCSL	— Special Court for Sierra Leone
USC	— United States Code

ПЕРЕДМОВА

Шановний читачу! Насамперед хочу подякувати за інтерес до цієї книги і щиро сподіваюся, що вона вас не розчарує. Хоча тема й звучить досить вузько, та насправді у книзі розглядається широке коло питань деліктного права — від загального розуміння, що таке деліктне право і яке його призначення, до розбору формули делікту і «намацування» кордонів юридично значимої шкоди. Чимало уваги присвячено доказовому праву і, зокрема, проблемі стандартів доказування. Тому в певному сенсі це книга не просто про причинний зв'язок у деліктному праві, а книга про деліктне право, з точки погляду проблеми причинності.

Окрім того, що книга є дослідженням досить конкретної проблеми, вона також є свого роду маніфестом авторового правобачення. Адже будь-яке правниче дослідження — якій би вузькій темі воно не було присвячене — завжди містить у собі «методологічне ДНК» у вигляді певної парадигми праворозуміння і авторського підходу до пізнання права.

«Методологічне ДНК» цієї книги зароджувалося ще при написанні нашої першої монографії про вину.¹ У передмові до неї я — не без пафосу, за який тепер трішки ніяково — говорив про свій «Символ віри». Він включав три «постулати»: перший — це віра в придатність права бути аналізованим мовою математики; другий — віра у те, що право треба «відкривати», а не вигадувати; і третій — це віра в наднаціональний характер ключових правових смислів.

Ці засади дістали розвиток і в тій книзі, яку ви зараз тримаєте в руках (або ж бачите на екрані свого девайса). Тепер я називаю це скромніше — «опори методології». Три таких опори (правовий реалізм, економічний аналіз і порівняльний підхід) докладно пояснені у першому параграфі першого розділу.

Та є ще одна, четверта, «латентна» опора, про яку я скажу тут. Стисло її можна виразити так «Щоб було цікаво!»: я писав

¹ Карнаух, Б.П. (2014). Вина як умова цивільно-правової відповідальності. Харків: Право. Монографія доступна за посиланням: <https://zenodo.org/records/15649241>.

кожен рядок цієї книги із думкою (навіть — мантрою) про те, щоб зробити його якомога цікавішим для читача. Правові дослідження часто бувають дуже важкими до прочитання. І читачеві доводиться силкувати себе, аби «добити» абзац до кінця, докладаючи чималих зусиль для втримування уваги на читаному. Більш того, аудиторія таких текстів буває, що сприймає цей факт як даність, уважаючи, що вивчення права — це тяжкий труд, який потребує «поту і сліз» (я і сам тривалий час так думав).

Та я переконаний, що може бути інакше — що правові тексти можуть і повинні бути цікавими! Що вони можуть і повинні бути захопливими! Так, щоб читач не міг відірватися від тексту і з інтелектуальною спрагою стежив за драматизмом того, що я називаю «аргументативним сюжетом». Щоб «співчував» обом сторонам у спорі і з нетерпінням чекав «фінальної сцени», де протиборство різних позицій буде розв'язане гучним акордом переконливого висновку.

І я намагався написати свою книгу саме так. Наскільки мені це вдалося — судити вам. У кожному разі я хочу сподіватися, що час, витрачений на її прочитання, ви не вважатимете змарнованим.

Іще одне. У світі моди є два напрями: «*prêt-à-porter*» (від фр. — «готове до вдягання») і «*haute couture*» («висока мода»). Одяг «*prêt-à-porter*» можна придбати і тут же носити, тоді як «*haute couture*» — це мистецтво вищого порядку. Воно не завжди придатне до негайного носіння. Це, радше, мистецтво дизайну у чистому вигляді, не обмежене потребою швидкого ужитку в побуті.

Так буває і з правничими дослідженнями. Деякі з них «*prêt-à-porter*», готові до вжитку — бери і застосовуй на практиці. Натомість інші — «*haute couture*», «високе право», тобто погляд на перспективу. Це ті дослідження, які суддя не може просто взяти собі на озброєння і застосовувати при вирішенні справ уже сьогодні. Потребується, щоб правова система визріла й була готовою прийняти нові погляди. Можливо, потребуватиметься реформа законодавства, перше ніж можна буде результати таких досліджень упровадити на практиці.

У цій книзі я прагнув збалансувати обидва ґатунки досліджень. Деякі з висновків дійсно придатні до безпосереднього вжитку в судовій практиці уже зараз. Але є й інші — вони стосу-

ються проблем, які в українських реаліях іще навіть не назріли. Тому я цілком даю собі звіт у тому, що окремі висновки та ідеї, висловлені в роботі, — висловлені на перспективу. Це значить, що завтра судді іще не зможуть ними послуговуватись. Я це розумію, і більше того — такою була моя мета. Фундаментальне дослідження має випереджати практику. Саме в тому і є його цінність. І коли прийде час і відповідні проблеми постануть перед судами — судді, сподіваюся, знайдуть помічний матеріал у цій книзі.

Ця книга є підсумком багаторічного дослідження, яке завершилося захистом у березні 2025 року докторської дисертації у моєму рідному університеті — Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого. У зв'язку з цим я насамперед хочу висловити щиру вдячність Університету. Кажуть, що церква — це не цегла, це люди. Так само й з університетом — це не будівля (хоч у часи війни не можна применшувати цінність вікових Бекетівських стін, котрі прихищають нас), це когорта учених, які своєю інтелектуальною працею витворюють обриси української юридичної науки. І я маю за честь бути частиною цієї когорти. У ній я зростав від студентської лави і до сьогодні. Спілкуванням із талановитими колегами натхнені чимало думок, висловлених у цій роботі. В особі ректора Анатолія Гетьмана і проректорів — Дмитра Лученка і Юрія Барабаша (яких я маю за честь вважати не тільки керівниками, але й друзями) хочу висловити вдячність адміністрації моєї *alma mater* за всебічне сприяння.

Особлива подяка — моєму науковому консультанту, професорці Інні Спасибо-Фатеевій. Завдяки її підтримці висловлені в цій книзі ідеї змогли проторувати шлях у широкий світ української цивілістики. Часами торувати цей шлях було досить непросто. І в ці найскладніші часи Інна Валентинівна із притаманною їй науковою мужністю бралася до оборони цих ідей, і в ширшому сенсі — до оборони загального права науковця на новаторство й оригінальність. Життєві історії багатьох знаних мені талановитих людей свідчать, що без такої підтримки і без такого відважного оборонця дослідник може геть зневіритися в цінності своєї роботи. Я високо ціную, що мав такого оборонця в особі Інни Валентинівни.

Я щиро вдячний офіційним опонентам (вони ж — і рецензенти цієї книги): професору Роману Майданику, професору

ці Світлані Гринько та доктору юридичних наук Володимирі Примаку. Їхні цінні коментарі й зауваження до дисертації дали змогу переосмислити чимало питань і врешті покращити дослідження, зробивши його таким, яким ви його бачите зараз. Спілкування із цими поважними вченими стало обрядом «ініціації» для дослідження, зробивши його «дорослим» і повноправним доробком у шерезі фундаментальних робіт із українського цивільного права.

До цієї «ініціації» причетні й мої колеги, що виступили рецензентами під час обговорення дисертаційного дослідження на кафедрі — професор Віталій Яроцький, професорка Ірина Пучковська та професорка Вікторія Надьон. Наші палкі й непримиренні (в хорошому смислі слова) дискусії з Віталієм Леонідовичем щодо природи вини у деліктному праві, як мені хочеться вірити, доводять значимість порушуваних проблем, адже ніхто так палко не сперечається про щось малозначне.

Я хочу також подякувати професорці Валентині Борисовій, яка була моїм керівником під час виконання кандидатської роботи. Завдяки Валентині Іванівні я утвердився в переконанні, що маю продовжити роботу над темою відповідальності в цивільному праві і виконати дослідження докторського рівня.

Жодне наукове дослідження, утім, не було б можливе, якби Збройні Сили України надлюдськими зусиллями не стримували ворога у війні, яка станом на час написання цих рядків продовжує тривати. Тому я, як і всі українці назагал, безмежно вдячний військовослужбовцям, що стримують навалу жорстокого ворога і тим самим уможливають життя й працю усіх нас. І я хочу сподіватися, що висновки цього дослідження стануть у пригоді під час залагодження страшних наслідків агресії і спричиняться до відновлення справедливості й відновлення панування права.

* * *

Розділ 1.

МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА

§ 1.1. Оцінка дослідженості і три опори методології

1.1.1. Оцінка дослідженості. Наприкінці минулого століття, у 1996 році, Мітчелл Мак-Іннс (Mitchell McInnes) із університету Західного Онтаріо написав, що концепція причинності паралельно проживає два різних життя: одне в наукових колах, а інше — в суддівських. У наукових колах пояснення причинності є джерелом нескінченних дебатів і породжує надскладні теоретичні конструкції. Судді натомість підходять до питання значно простіше і, вирішуючи справи, покладаються здебільшого тільки на здоровий глузд.²

Проте у XXI столітті ситуація істотно змінилась: західні суди ґрунтовно й наукоємно досліджують причинність. Приміром, у так званих азбестових справах Палата Лордів, а згодом — Верховний Суд Сполученого Королівства аналізують причинність на клітинному (!) рівні і розбираються в механізмі мутацій мезотелію для того, щоб встановити, чи є причинний зв'язок між онкологічним захворюванням і недбалістю відповідача.³

Та контраст між двома «життями» проблеми причинності в західних юрисдикціях далеко не такий різкий, як контраст між увагою до цієї проблеми на Заході й в Україні.

У західній літературі проблема причинного зв'язку — це найголовніша і найскладніша проблема деліктного права, якій присвячено колосальний за обсягом масив літератури.

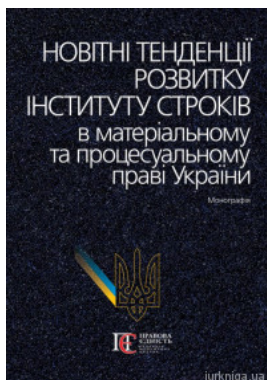
Свій огляд підходів до проблеми Річард Райт (Richard W. Wright) розпочинає такими словами:

«У всьому деліктному праві немає поняття настільки ж поширеного і водночас настільки ж невловимого, як вимога причинно-наслідкового зв'язку... Хоча навіть сам

² McInnes, M. (1996). Causation in tort law: Back to basics at the Supreme Court of Canada. *Alberta Law Review*, 35, 1013–1034, 1013–1014.

³ Докладно про ці справи йтиметься у § 4.3.

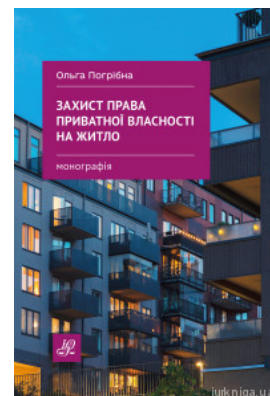
Книги, які можуть вас зацікавити

Новітні тенденції
розвитку інституту
строків в
матеріальному та
процесуальному праві
України

Глава 27 КПК України
«Підготовче
провадження»

Захист права приватної
власності на житло

Адміністративна
процедура в органах
місцевого
самоврядування при
здійсненні
повноважень у сфері
земельних відносин

Юридична психологія.
Підручник

Теорії вини у
кримінальному праві

Перейти до галузі права
Цивільне право та процес

Перейти на сайт →